

Á nos amours passés!*

Vendégségben Mészöly Dezsőnél

Mészöly Dezső Kossuth-díjas író, költő, műfordító 1918. augusztus 27-én született Budapesten. A Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumának elvégzése után 1940-ben a Budapesti Református Teológiai Akadémián szerzett diplomát. Doktori disszertációját *Villon Magyarországon* címmel 1942-ben Kolozsvárott védte meg. 1946-tól 1948-ig a Nemzeti Színház, 1948 és 1958 között a Madách Színház dramaturgja, 1951 és 1954 között a Színház és Filmművészeti Főiskola dramaturg tanszakának tanára volt. 1963 és 1978 között a Magyar Televízió munkatársaként dolgozott, 1992-ben itt indította útjára máig tartó népszerű, irodalmi fejtörő műsorát, a *Lyukasórát*. Számos kötete jelent meg: dráma- és versfordítások, esszék és versek. Ő fordította magyarra a teljes Villon-életművet, és Mészöly Dezső szavait halljuk a Shakespeare-hősök szájából a magyar színpadokon.

Milyen emlékeket őriz Sárospatakról?

Az Angol Internátus miatt kerültem oda, szép emlékeim vannak. Pedig nem érdemeltem meg. Mindig az volt az érzésem: túl vagyok jutalmazva. Volt egy kedvenc, görög-latin szakos tanárunk, Szilágyi Benő. Rendkívül puritán ember volt, kiváló tanár. Hobbija volt, hogy senki ne segítse le a kabátját. Az új fiúkat beugrattuk, ha megjön, ajánlják fel neki segítségüket. Az öreg válasza erre mindig az volt: „*Noli tangere pallidum meum.*”^{***} Nagyszerű, diákpárti elképzelése szerint a diáknak az órán kell mindent megtanulnia, hogy délután szabad legyen. Előre kidiktálta nekünk a szavakat. Szívesen emlékszem még a tanárok közül Benkő Bélára is. Remek alak volt, matematika tanár. Hatalmas fejére sose tudott kész kalapot venni, mindig csináltatnia kellett. Egyszer talált egy olyan óriásit, ami a fejére is jó volt. Mondta: „sokkal többet is megadtam volna érte.”

A diákságnak volt egy autonóm szerve: az önképzőkör. Ilyenkor diák ült a katedrán, a tanár a sarokban. Az önképzőkörben hatalmas viták dúltak, emlékszem, egyszer például a jazzről és a cigányzenéről. A diákság szavazott. A legnagyobb dicséret az volt, ha megszavazták, hogy az előadás szövege az *Ifjúsági Közlönyben* is megjelenjen.

A pataki Ifjúsági Közlönyben publikált előszőr?

Igen, elsősorban verseket írtam, de nagyon ambicionáltam a versfordítást is. Életem első versfordítását a pad alatt készítettem, egy Goethe-vers volt. Nem mondhatom, hogy egész jól sikerült, de az első strófát ma sem tudnám jobban lefordítani:

*Azt súgta szívem, föl nyeregbe!
Egy pillanat, s a ló repült.*

*A földet a nagy ég belepte,
És a hegyekre ráterült.
Már ködruhába burkolózva
Állott a tölgy óriási teste,
Ott hol az éj les a bozótba
Ezer sötét szemét meresztve.*

Fordító szerettem volna lenni. Ez a feladat jobban izgatott, mint a versírás, bár verset fordítani csak az tud, aki eredet is ír. A barátaim biztatására tizenkilenc éves koromban elmentem Babits Mihályhoz. Nagy emlék. Azzal kezdte: „jók a versei, kérem. Ha van hibájuk, az, hogy túlságosan is jók. Inkább jók, mint meglepőek. De fiatal költőnél természetes ez az indulás, a katonának fegyverkeznie kell, mielőtt csatába indul. Ön megszerezte a fegyverzetét.” Volt egy versfordítás, amit az eredetivel együtt küldtem el neki. Annak megdicsérte az egyik sorát: „*zuhogó vizeken bukfencez a fény*”. Hangosan felolvasta, s azt monda: „Na, látja, ez szép.”

Mégsem bölcsészkarra, hanem teológiára ment, miért?

A szüleim református papnak szántak. Azt mondták, a tanárokat rosszul fizetik, de a lelkesnek mindig van miből megélnie. Őszintén mindig éreztem, nem vagyok erre a pályára alkalmas. Túlságosan magamba néző voltam. Mint a majom, aki tükröt talált. Ezt meg is írtam magamról egy versben.

*Mint a majom, aki tükröt talált.
Az ezeréves erdő közepén.
S míg forgatja a csillogó csodát
Bámulva nézi furcsa önmagát,
Kíváncsian én is magamra nézek.*

*Mint a majom, aki tükröt talált, s
Körötte bár a száz színű madárraj
Százféle hangon csattog, énekel,
De füttyre, csattogásra nem figyel,
Csak nézi, egyre nézi önmagát.*

*Csak ül egy helyben révülten, makogva,
Hagyva hogy a Nap nagy bíbor korongja
Látatlanul bukjék le a habokba,
S mikor a Hold piruló lampionja
előbújik a szomszéd fák mögül,
Még egyre bámul és egy helyben ül.*

*Én is kezembe csillogó csudámmal
Csak ülök és nem nézek jobbra-balra,
Fejem fölött a gyors idő megállt.*

*Kíváncsi szemmel önmagamra nézek,
Mint a majom, aki tükröt talált.*

Ez volt a véleményem önmagamról tizenkilenc éves koromban.

Az önreflexió a költő ismertetőjegye, mi tesz valakit költővé?

Azt szokták mondani, „*poeta non fit, sed nascitur.*”^{***} Mikor az első könyvem, a doktori disszertációm: *Villon Magyarországon* megjelent, mindenki azt hitte irodalomtudós leszek. Éreztem, ez óriási tévedés, hiszen semmi máshoz nem értek, csak a költészethez. Költő vagyok.

Mikortól biztos abban, hogy költő?

Gyerekkoromtól. Anyám össze is gyűjtötte a verseimet. Nagyszerű asszony volt, úgy hívtuk, hogy Tetszike. Tekintetes asszony kérem, így szólították, s mi ezt nem tudtuk kimondani, úgyszólván Tetszike lett. Nagyon szerettem volna igazán falusi gyerek lenni, mert mi csak tavasztól őszig voltunk anyai nagyapám vidéki birtokán. Erről írtam például egy verset:

*Falusi vagyok én, falusi gyerek.
Hallgatom, hogy ugatnak a távoli ebek.
Lenyugszik már a Nap, szobámba megyek,
Nem ugatnak már a távoli ebek.*

Aztán rövid ideig a Képzőművészeti Főiskolán is tanult.

Igen. Volt az életemnek egy korszaka, amikor szentül hittem, festő leszek. Buchwald Rezső osztályába jártam, aki lehet, hogy nem volt jó festő, de remek pedagógus volt. Hamar megértettem, ezen a pályán csak középszerű lehetek. Mégsem bántam meg azokat az éveket, amelyeket a Főiskolán töltöttem. Egészen másképp látok azóta. Érdekes, hogy öröklődik a rajzkészség. Apám kitűnően rajzolt, de soha eszébe sem jutott ezzel foglalkozni. Nyelvész volt, de tudom, sokkal tehetségesebb, mint én, akit művésznak szánt. Rengeteget tanultam Apámtól, tulajdonképpen ő volt az egyetemem. Mindig elmondta otthon, amivel éppen foglalkozott. Lebilincselően tudott beszélni. József Attilát is tanította Szegeden. Óriási részvétellel és szeretettel emlékezett vissza rá.

Hogyan talált rá Villonra?

Faludy Györgynek volt egypár Villon-fordítása, amit irodalmi szélhámoságnak tartottam. Nagyon bosszantott. Éreztem, ezek nem lehetnek középkori versek. Rendkívül kíváncsi lettem, milyen az igazi Villon. Belevetettem magam, s óriási szorgalommal ugyanakkor élvezettel, megtanultam annyira franciául, hogy megismerjem az igazit.

*Freres humains, qui après nous vivez,
N'ayez les cœurs contre nous endurcis,*

*Car, se pitié de nous povres avez,
Dieu en aura plus tost de vous mercis.*

...

Mais priez Dieu que tous nous vueille absouldre.

Úgy szeretem a zenéjét!

*Testvéreink, kik még a földön éltek
Szegény fejűnkre ne mondjatok átkot.
Irgalmaz néktek mennyei Atyátok.*

...

Kérjétek inkább ránk az Úr kegyelmét

Mi a lényege a műfordításnak, az alázat?

Ezt nehéz megfogalmazni. A legfontosabb, hogy felismerjük a költői szándékot. Ha ezt világosan látjuk, szabadabban is fordíthatunk. A költő szándékát azonban követni kell, ebben nem szabad félreérteni semmit. Igaz, hogy Villon olykor a legmerészebben naturalista, mégis van benne áhítat. S ez csodálatos!

Valahol azt írta, hogy komoly fájdalmak hathatós ellenszere a műfordítás. Menekülés. Mi elől kell menekülni?

Az élet rettentő sok olyan prózai terhet rak ránk, ami másnak semmiség, nekem mégis irtózat. Műfordítás közben egy szöveggel bibelődni az óriási narkotikum, élvezet.

Beszéljünk akkor Shakespeare-ről és a színházról is, hiszen hozzájuk is hűséges kapcsolat fűzi Dezső bácsit!

Az *Antonius és Kleopátra* életem fontos állomása, ezt a darabomat állították először színpadra. Bajor Gizi játszotta benne a főszerepet. A darabnak van egy sora, amit úgy fordítottam le, hogy *Talpig szilárd, márványszilárd vagyok // A változó Hold nem az én planétám*. Bajor Gizi ehelyett egyszer azt mondta: „*Talpig szilárd vagyok, márványszilárd.*” Segédrendező voltam akkor a Nemzeti Színházban, s Major Tamás, a darab rendezője megbízott, hogy mindenkinek jegyezzem föl a szöveghibáját. Ezt is felírtam. Üres volt épp az öltözője, mikor az asztalára tettem a feljegyzést. Bajor Gizi, aki mindig rendkívül pontosan tanulta meg a szöveget, ettől hisztérikus rohamot kapott. „Micsoda kis cédu-la van idedobva! A színész nem gép!” Később szégyellte kiborulását, én meg megalázva éreztem magam. Sokáig kerülgettük egymást, nehogy találkozzunk. Hiába, egyszer Hertikénél, a büfésnél összeakadtunk. A társalgóban ültem, újságot olvastam. Amikor belépett, felálltam, s állva köszöntem neki. Ő odajött hozzám, megfogta a fejemet, s két oldalról megcsókolt. Aztán megkérdezte: „Tudja, hogy ezt miért kapta?” Mondtam, hogy nem tudom, de köszönöm. Erre azt válaszolta, „Azért, mert maga költő.” Nagyon jólesett. Annak is örülök, hogy annak idején a görögöt választottam, hiszen így az *Antigonét* is lefordíthattam. Gyerekkorom óta színházrajongó voltam. Két verses darabot is írtam: az

Éva lányát és a Két tűz közöttet. Az Éva lánya mátt többször színre került, a Két tűz között még nem sohasem. Remélem, megélem, hogy színre kerüljön.

Mindig különleges szeretettel beszél „Éva lányai”-ról, biztosan remek asszonyok vették körül.

Szép anyám volt, s akinek szép anyja volt, olyan, aki őt kritikátlanul szerette, elfogadta, az egész életében ilyen nőt keres. Szerencsém volt, mert megtaláltam azt az asszonyt, aki feltétel nélkül szeretett, s bár elment már mellőlem, most is velem van. Sose felejttem el, Ádám Ottó egyszer azt mondta: „angyali lény volt”. Érdekes, hogy egy idegen is észrevette ezt benne. Olyan jólesett!

Egy őszinte vallomások versében Dezső bácsi az ellenségeinek, a kígyóknak is köszönetet mond.

Mindig voltak irigyeim, akik igyekeztek félremagyarázni, de tulajdonképpen nekik köszönhettem a fejlődésemet, munkára ösztönöztek. Érdekes ez. A franciák mondják, semmi sem tesz bennünket olyan nagygyá, mint egy nagy fájdalom? Rien ne nous rend aussi grand qu'une grande douleur. Hát, nem gyönyörül!

Dezső bácsit milyen fájdalmak tették nagygyá?

A feleségem elvesztése és a bátyám szörnyű betegsége és halála. Isten elleni lázadást keltett bennem, amin át kellett mennie. De van, amit ki kell bírni, aminek az emlékéét el kell viselni. A haláltól sose féltem, csak mindig a mások halálától, a szeretteim halálától. Ez végig kísér egész életemen. Ifjúkori emlékem, hogy egyszer nagyon hosszan beteg voltam, s elkezdtem olvasni nagyapám kis *Bibliáját*. Rájöttem, hogy rendkívül érdekes. Például a bűnbeesés: „észrevevék, hogy meztelének.” Ez óriási! Mikor öntudatosul, hogy a meztelenségben van valami bűn! Az volt akkor a gondolatom, nagy baj, hogy a *Bibliát* mindig olyan apró betűsre nyomják. Inkább adnák ki több kötetben!

Rendszeresen olvassa a Bibliát?

Azt nem mondhatom, hogy mindennapi kenyér számomra, de az *Ótestamentumot* és az *Újtestamentumot* is hallatlanul izgalmasnak tartom. Az *Ótestamentum* könyveit a korabeli legnagyobb írók írták, az *Újtestamentum* könyveit pedig egyszerű emberek: halászok és vámszedők. De éppen egyszerűségében áll a szépsége.

Mire a legbüszkébb Dezső bácsi az életében?

Büszke nem vagyok semmire, legfeljebb arra a negatívumra, hogy bár mindig be akartak léptetni a pártba, ez nem sikerült. Rendíthetetlen voltam, pedig óriási érdekek lebegtek. Mindenről lemondtam, de egy percig sem haboztam. Az '56-os forradalom bukása után kizárólag műfordításból kellett megélnem, mert mindenféle állásból kirúgtak a Forradalmi Tanácsban való részvételem miatt. Óriási segítségemre volt ekkor, hogy Shakespeare-t

fordítottam. Az *Antonius és Kleopátra* után az *Othellót*, a *Szeget szeggett*. A színházaknak készített műfordításaim tartottak el.

Akkor másképp teszem fel a kérdést, miért hálás a leginkább?

A gyerekeimért. Óriási ajándék a lányom és a fiam is. Ancsika olyan gazdag lélek gyöngédségben, szeretetben! A fiam meg sokkal okosabb, mint én. Történelem-angol szakos. Óriási műveltsége van, mindig tanulok tőle, mikor beszélgetünk.

Elégedett? Jól gazdálkodik Mészöly Dezső a táalentumaival?

Ezen sose töröm a fejem. Nem mondhatom, hogy elégedett vagyok a teljesítményeimmel. Azt viszont biztosan merem állítani, hogy minden írásom őszinte. Nem hazudtam. Talán Illyés Gyula sorpárja az, hogy „*az igazmondást hagyja abba, ki a versírást abbahagyja.*” Ez nagyon jó! Akkor írta, amikor a barátai miniszterek lettek, s abbahagyták az írást. Életemben sok jót meg rosszat volt módomban írni, de valószínűleg az összes nekrológ a *Lyukasóráról* szól majd. Tudja, valakinek, azt hiszem, Voltaire-nek volt az a mondása, hogy „igen kis poggyással érkezünk az utókorba.” Sokszor elgondolkozom, vajon mi van az én kis poggyászomban? Talán a *Shakespeare-napló*? Talán. Nem tudom, a saját verseimről mi lesz az utókor véleménye. Nem is töröm rajta a fejem, de azért kíváncsi vagyok, megszólít-e majd évek múltán valakit.

(Szerkesztőségünk jó egészséget és további alkotó éveket kíván az idén 90. születésnapját ünneplő Mészöly Dezsőnek! Az interjút készítette: Földy Krisztina Lilla.)

Jegyzetek

* „*Régi szerelemeinkre!*” Így (is) koccintanak a franciák – tudtam meg Mészöly Dezsőtől, amikor vörösborral kínált.

** „*Ne érintsd a kabátomat.*” Utalás a feltámadott Krisztus beszélgetésére Mária Magdalénával. János evangéliuma 20, 17.

*** „*A költő nem lesz, hanem születik.*”